

century», «Old and New in Modern Ukrainian Literature» were priceless. Life was the important aesthetic code for Ivan Franko and he educated young writers in such beliefs.

Ivan Franko said that new generation (Lesia Ukrainka, Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Les Martovych) aspired to portray life originality of Ukrainian people by means of modern European method. Due to artistic research work young writers understand literature as a means of selfexpression. Attention to philosophical and ethical problems and sharp psychological analysis of individual characters are increased. In particular, it should be noted that Ivan Franko prepared those models, graphic types that associated with modernism. Having given vivid description of the poetic form of representatives of the new trend, he noted movement of novelistics from impressive description to brief story, from epicness to combination with lyricism, from the simplest to more complex principles of psychological analysis, from intrigue to research of plot.

The scientists studying reliable sources (including literary texts of Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Les Martovych) found out those far-reaching consequences of Franko's appraisals for subsequent perception and interpretation of their works (Franko called V. Stefanyk «his deputy»).

Originality. The scientific novelty of the research is determined with the subject and state of study of issues. This article was firstly investigated the details of the artists' biographies and their surroundings and disclosed personal relations, collision of sympathies and antipathies.

Conclusion. Ivan Franko's literary-critical and literary-research activity played a significant role in development of Ukrainian literature of the end XIX centuries – beginning of XX century, in particular, in his own life and in social-political and literary activity of Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna and Les Martovych. The great Kameniar became the literary teacher and spiritual mentor for young writers, he one of the first determined the conceptual-artistic outline of artistic paradigmatic of writers, considering each of them as the independent and original creative person.

Keywords: Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Les' Martovych, Ivan Franko, literary-critical activity, ideological and creative links

УДК 81+82-31

ПРОБЛЕМА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА»

САЛЮК Богдана Анатоліївна, кандидат філологічних наук
Бердянський державний педагогічний університет

Анотація. У статті досліджується проблема інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра». Аналіз твору засвідчує активне використання американським письменником алюзій та цитат, переважно атрибутивних. Головними джерелами інтертекстуальних посилань стали Біблія, художня література (насамперед пригодницька), а також американські реалії та історичні події, використання яких має на меті творення різних форм комічного.

Водночас з'ясовано, що адекватне сприйняття інтертексту залежить від інтертекстуального досвіду головного реципієнта – дитини-читача, що враховує переважно так звані прецендентні тексти. Окрім загально відомих творів про Робін Гуда, біблійних сюжетів тощо, які легко зчитуються, роман Марка Твена містить інтертекст й непрецендентних текстів. Тому саме такі алюзії та цитати, скоріше, загалом не будуть декодовані реципієнтом-дитиною, особливо враховуючи значний часовий відрізок між твором американського прозаїка та його сучасним читачем.

© Б. А. Салюк, 2016

Стаття покликана розкрити джерело походження саме таких складних інтертекстів непрецедентних творів.

Ключові слова: інтертекст, алюзія, цитата, рецепція, роман.

Розширення інструментарію аналізу текстів літератури для дітей безсумнівно виводить цей сегмент мистецтва слова із «дослідницького underground'у». Одним із можливих шляхів стає застосування набутих теорій інтертекстуальності, адже твори дитячої літератури засвідчують не меншу частотність звертання до текстів попередніх культур, ніж твори так званої «дорослої літератури».

На думку М. Ніколаєвої, саме інтертекстуальний аналіз у змозі розкрити суть дитячих текстів і з'ясувати, яким чином пізніший текст використовує мотиви, структури або ідеї своїх попередників. Інтертекстуальні дослідження доводять, що дитяча література є складнішою, ніж вважалося раніше, а також подають новий погляд на жанри і авторство [7, с. 30-32].

До вивчення інтертекстуальності текстів дитячої літератури звертаються насамперед зарубіжні дослідники – М. Ніколаєва, К. Вілкі-Стіббс, Д. Каселлі, Й. Бертіллс, М. Малаховська, а також українські – Є. Канчура, Р. Чорновол-Ткаченко, О. Деркачова та інші. У цьому контексті актуальності набуває інтертекстуальне прочитання класичних творів дитячої літератури.

Мета статті – інтертекстуальний аналіз роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» (1876), що передбачає вивчення проблемних для адекватного прочитання реципієнтами інтертекстів.

Основна проблема адекватного інтертекстуального прочитання будь-якого твору дитячої літератури полягає у складності сприйняття інтертекстуальних посилань через очевидну різницю у рецептивних системах юних читачів і дорослих авторів. Чи будуть діти і дорослі бачити однакові інтертекстуальні зв'язки? [7, с. 38]. Чи стане зрозумілим для дитини інтертекст, використаний у творі дорослим письменником? Та ще складнішою стає ця проблема, коли враховувати часову відстань між створенням твору та його прочитанням сучасною дитиною. Очевидно, що не всі інтертекстуальні посилання будуть зрозумілі, навіть, помічені таким реципієнтом.

Власне найвагомішу роль для декодування інтертексту відіграє дитячий інтертекстуальний досвід, що є своєрідно нехронологічним, тому питання про те, які висновки діти роблять з певного тексту, коли їх інтертекстуальний досвід не можна передбачити, є важливим [11, с. 182]. Інтертекстуальний досвід дитини враховує переважно так звані прецедентні, або «сильні», тексти. Дослідники інтертекстуальності (Н. Баширова, Г. Денисова) визначають «сильні» як «постійно затребувані тексти, що отримали статус значущих у культурі в певний історичний момент», а тому саме вони мають «високий інтертекстуальний потенціал». При віднесенні певного тексту до категорії «сильних» слід керуватися наступними критеріями: частота звернення до тексту в сучасних художніх творах; можливість реінтерпретації тексту в інших видах мистецтва; факт упізнання тексту в мовленнєвій комунікації; позачасова цінність тексту, затребуваність його у різні історичні та культурні епохи; найчастіше ці тексти включені до шкільної програми [1, с. 169]. Вони позначені у тексті твору дитячої літератури переважно через свідому і марковану інтертекстуальність.

Так, проведений інтертекстуальний аналіз роману «Пригоди Тома Сойєра» (80 інтертекстів) засвідчує, що найчастіше письменник застосовував алюзії (68%), переважно атрибутивні, а також цитати (32%). За джерелом прототексту перевага

надавалась посиланням на тексти художньої літератури (48%), біблійні тексти (35%), а також на американські реалії та історичні події (17%).

Основна функція інтертексту в романі «Пригоди Тома Соєра» – це творення комічного, зокрема через пародіювання і гумор. Тому твір Марка Твена активно взаємодіє насамперед з «сильними» (прецедентними) текстами культури, серед яких Біблія, пригодницькі та класичні твори світової літератури, що входять до «інтертекстуальної енциклопедії» (вислів У. Еко) як дитини середнього шкільного віку XIX ст., а також достатньо зрозумілі й сучасним читачам. Тому можемо стверджувати про розуміння і правильне декодування реципієнтами інтертекстів з цих джерел, навіть, якщо вони не позначені лапками або прямою вказівкою на джерело.

Наприклад, в епізоді на кладовищі, коли Том намагається прочитати молитву, бо їм з Геком ввижаються чорти, використана цитата без атрибуції, введена у лапки: «I'll try, but don't you be afeard. They ain't going to hurt us. *Now I lay me down to sleep, /...*» [10, с. 82]. Це легко впізнавана реципієнтом-дитиною цитата класичної дитячої молитви XVIII-XIX ст., яку читали перед сном, а випадку з Томом – єдиної молитви, яку він знає. Наведемо текст оригіналу, який міститься у «The New England Primer» – найуспішнішому підручнику-букварі Америки XVIII ст.: «Now I lay me down to sleep, // I pray the Lord my soul to keep, // If I shall die before I wake, // I pray the Lord my soul to take, // Amen» [8]. У цьому випадку цитата першого рядка молитви маркується лапками, що дозволяє реципієнтові легко її декодувати, навіть без вказівки на джерело.

Однак, у «Пригодах Тома Соєра» використаний і складніший, з точки зору відчитування, інтертекст, який у рецепції сучасної дитини може пройти повз її увагу. Власне це стосується непрецедентних текстів, тобто тих, які можуть розумітися тільки реципієнтами певної культури і в певний час. Наведемо приклади саме таких проблемних інтертекстів, чия ймовірність декодування сучасним читачем-дитиною досить низька.

Зокрема, у романі використано неатрибутивну алюзію на Діогена, коли наприкінці твору Гек Фінн тікає від вдови Дуглас і мешкає у діжці: «Huck had slept there; he had just breakfasted upon some stolen odds and ends of food, and was lying off, now, in comfort, with his pipe. He was unkempt, uncombed, and clad in the same old ruin of rags that had made him picturesque in the days when *he was free and happy*» [10, с. 279]. Таким чином, автор порівняв свого героя з давньогрецьким філософом, який проповідував аскетичний спосіб життя, вважаючи, що справжнє щастя у свободі та незалежності. Сам Гек Фінн говорить: «Now these clothes suits me, and this bar'l suits me, and I ain't ever going to shake 'em any more» [10, с. 280]. Сучасній дитині, якій незнайома постать Діогена, буде важче зрозуміти, чому стару діжку, лахміття та недоїдки Гек вважає справжнім щастям для себе.

У романі використано багато алюзій з цитат, що пародіюють тексти пригодницької літератури про піратів, розбійників і шукачів скарбів, оскільки Том Соєр є активним споживачем цих текстів. Однак, самі ці твори є фактично незнайомими сучасному читачу, адже до їх інтертекстуального досвіду входять пригодницькі твори Р. Сабатіні, Р.-Л. Стівенсона, Г.-Р. Хаггарда, створені пізніше від самого роману Марка Твена.

Наприклад, на острові Джексона Том, Джо і Гек уявляють себе піратами, бо Том читав пригодницькі книжки про піратів, відповідно використовуються атрибутивні алюзії власних імен героїв прототексту: «'Tom Sawyer, *the Black Avenger of the Spanish Main*. Name your names.' 'Huck Finn the *Red-Handed* and Joe Harper the *Terror of the Seas*.' Tom had furnished these titles, *from his favorite literature*» [10,

с. 112]. Під час гри у піратів на острові, хлопці діють за книжкою, тому задля гумористичного зображення письменник увів неатрибутивні цитати, що маркуються лапками, тому їх легко впізнати: «...moving with hands on imaginary dagger-hilts; and giving orders in dismal whispers that if *'the foe'* stirred, to *'let him have it to the hilt,'* because *'dead men tell no tales'*» [10, с. 113].

Прототекстами тут скоріше за все є тогочасні популярні книги про піратів, зокрема легенди про Месника Іспанських морів, як сам себе називав один з найвідоміших піратів – Едвард Тіч (Чорна Борода). Також відомо, що у 1697 р. були надруковані мемуари іншого пірата, капітана Вільяма Дампіра, який здійснив навколосвітню подорож. А у 1724 р. – книга загадкового капітана Чарльза Джонсона «Загальна історія піратів», де описані подробиці з життя піратів, і авторство якої приписують Д. Дефо. Ця книга вважалася за правдиве джерело інформації про життя піратів кінця XVII – першої XVIII ст. та біографії багатьох капітанів, що переважно міфологізовані [3]. Однак, сучасні юні читачі навряд чи знайомі з цими книгами, а тому інтертекстуальне посилення буде відчитане ними не в повній мірі.

Окрім вище згаданої пригодницької літератури, письменник використав у романі декілька неатрибутивних маркованих цитат з творів зарубіжної літератури XIX ст. Ці цитати важко зрозуміти сучасному читачу, адже широкому загалу вони невідомі (навіть дорослому реципієнту), бо їхні джерела не є прецедентними текстами. Так, в епізоді втечі з дому Тома і Джо почуття образи на несправедливе відношення до них родини та єдність хлопців у цьому почутті ілюструється інтертекстом: «Just at this point he [Tom] met his soul's sworn comrade, Joe Harper – hard-eyed, and with evidently a great and dismal purpose in his heart. Plainly here were *'two souls with but a single thought'*» [10, с. 110]. Тут використано цитату з поезії німецького драматурга XIX ст. Фрідріха Гальма (псевдонім барона Елігія-Франца Йозефа фон Мюнх-Беллінгаузена): «Mein Herz, ich will dich fragen»: «Mein Herz, ich will dich fragen, // Was ist denn Liebe, sag'? – // Zwei Seelen und ein Gedanke, // Zwei Herzen und ein Schlag!» [6]. Хоча цитата з поезії маркується лапками, все ж і німецький драматург і його твір залишаться нерозпізнаними для реципієнта-дитини, а тому й інтенція Твена нерозкрита.

Ще одна неатрибутивна маркована лапками цитата використана задля зображення душевного переживання Тома через хвору Беккі: «Tom had struggled with his pride a few days, and tried to *'whistle her down the wind,'* but failed» [10, с. 103]. Значення цієї фрази – відіслати подалі, залишити або відмовитися від кого-небудь, чого-небудь. Цей вислів зустрічається в п'єсі Шекспіра «Отелло»: «If I do prove her haggard, Though that her jesses [leather straps] were my dear heartstrings, *I'll whistle her off and let her down the wind, To pray at fortune*». Тут вислів означає залишити щось напризволяще, на відкуп долі; але сам вислів давніший [9]. Таким чином, інтертекст демонструє психологізм у характеристиці дитячого героя, однак його походження залишається невідомим для реципієнта твору.

Досить значну кількість складного інтертексту презентує епізод, в якому гумористично зображений день іспиту – «підсумковий день», коли учні школи повинні були виступити перед аудиторією з промовою. У переліку їхніх виступів використано номінативні алюзії та неатрибутивні цитати: «Tom Sawyer stepped forward with conceited confidence and soared into the unquenchable and indestructible *'Give me liberty or give me death'* speech, with fine fury and frantic gesticulation, and broke down in the middle of it. <...> *'The Boy Stood on the Burning Deck'* followed...» [10, с. 172-173]. «Give me liberty or give me death» є назвою промови 1775 р. за незалежність американських колоній від Британської імперії американського політичного діяча Патріка Гевлі. «The Boy Stood on the Burning Deck» – це цитата

першого рядку поеми «Casabianca» британського поета Ф.Д. Геманса, що вперше опублікована у «New Monthly Magazine» (1826) і понад століття була одним з основних текстів у підручниках початкової школи США: «The boy stood on the burning deck // Whence all but he had fled; // The flame that lit the battle's wreck // Shone round him o'er the dead». Пародіювання усього недолугого пафосу та змісту шкільної освіти тогочасної Америки в цьому епізоді може бути недостатньо зрозумілим нинішнім дітям, адже їм невідомі твори, які використані письменником задля цієї мети. Адже у пародії прототекст стає засобом зображення дійсності, при цьому новий текст семантично і стилістично знаходиться у контрастних відношеннях з ним. Тому пародія потребує інтертекстуальної компетенції читача задля правильного декодування [4, с. 106-107].

Як зазначалося вище, третім джерелом інтертекстуальності в романі Твена стають посилання на американські реалії та певні історичні події, оскільки «літературний твір є елементом широкого інтертекстуального простору, який охоплює не лише літературні твори, а й позалітературні форми висловлювання» [2, с. 249].

Так, у епізоді лікування Тома тіткою Поллі згадується про галаадський бальзам: «But she never suspected that she was not an angel of healing and *the balm of Gilead* in disguise, to the suffering neighbors» [10, с. 104]. У давнину галаадським бальзамом називали зілля, яке ніби зцілює від усіх хвороб, і яке виготовляється із соку куща, що росте поблизу старозавітного Галааду [5]. Проте використання цього інтертексту в романі Твена покликане висміяти різні шарлатанські зілля, що скоріше шкодили хворому, ніж виліковували його. Але це завдання залишається невиконаним повністю, адже назва бальзаму навряд чи відома юним читачам.

Отже, проведений нами аналіз засвідчує, що інтертекстуальне прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» залежить, насамперед, від інтертекстуального досвіду реципієнта-дитини. За формою інтертекстуальності перевага надається алюзіям, причому здебільшого атрибутивним. Однак, навіть без згадки джерела цитати та алюзії легко упізнаються реципієнтом, адже мета інтертекстуальності – правильно декодувати інтертекст, тому його джерелом стають переважно прецедентні тексти художньої літератури і біблійні твори.

Водночас декодування смислів інтертекстуальних посилань на непрецедентні тексти ускладнюється їх невідомістю для широкого загалу і значним часовим відрізком між романом Твена і його сучасним читачем. Тож, ця проблема потребує нашого подальшого глибшого аналізу, зокрема, і в контексті рецепції дітьми перекладів інтертекстів роману американського письменника.

Список літератури

1. Баширова Н. Интертексты в современных английских газетных статьях / Н. Баширова // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 4. – С. 168-172.
2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
3. Губарев В. Даниель Дефо – выдумщик или историк? [Електронний ресурс] / В. Губарев. – Режим доступу : <http://www.privateers.ru/pirate-myths/myth14.html>
4. Чернявская В. Е. Лингвистика текста : Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : уч. пособ. / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
5. Balm of Gilead [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://en.wikipedia.org/wiki/Balm_of_Gilead

6. Halm Friedrich. *Liebesgedichte* [Электронный ресурс] / Friedrich Halm. – Режим доступа : <http://www.deutsche-liebeslyrik.de/halm.htm>

7. Nikolajeva M. *Comparative Children's Literature : What is There to Compare?* / M. Nikolajeva // *Papers : Explorations into Children's Literature*. – 2008. – Vol. 18. – № 1. – P. 30-40.

8. *Now I Lay Me Down to Sleep* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/Now_I_Lay_Me_Down_to_Sleep

9. *The Phrase Finder : Whistle down the wind* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.phrases.org.uk/meanings/whistle-down-the-wind.html>

10. Twain Mark. *The Adventures of Tom Sawyer* [Электронный ресурс] / Mark Twain. – Режим доступа : <http://www.planetebook.com/ebooks/The-Adventures-of-Tom-Sawyer.pdf>.

11. Wilkie-Stibbs Christine. *Intertextuality and the child reader* / Christine Wilkie-Stibbs // *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* / [edited by P. Hunt]. – Second Edition. – Volume I. – London and New York : Routledge. Taylor & Francis Group, 2004. – P. 181-202.

References

1. Bashyrova, N. (2008). *Intertexts in modern English newspaper articles: Lingvistika i mizhkulturaia kommunikatsiia* (Linguistics and intercultural communication). 2008. № 4. 168–172 (in Russ.)

2. Budnyi, V., Ilnytskyi, M. (2008). *Comparative literature*. Kyiv: Publishing House «Kyiv-Mohyla Academy», 2008. 430 (in Ukr)

3. Hubarev, V. (2008). *Is Daniel Defoe fabulist or historian?* – access modes: // www.privateers.ru/pirate-myths/myth14.html (in Russ.)

4. Cherniavskaia, V. E. (2009). *Text linguistics: Multicode, intertextuality, interdiscourse*. Moscow: Book House «LYBROKOM», 2008. 248 (in Russ.)

5. *Balm of Gilead* (2016). – access modes: // en.wikipedia.org/wiki/Balm_of_Gilead (in Engl.)

6. Halm, F. (1857). *Liebesgedichte*. – access modes: // www.deutsche-liebeslyrik.de/halm.htm (in Germ.)

7. Nikolajeva, M. (2008). *Comparative Children's Literature: What is There to Compare?* *Papers: Explorations into Children's Literature*. 2008. Vol. 18. № 1. 30–40 (in Engl.)

8. *Now I Lay Me Down to Sleep* (2016). – access modes: // en.wikipedia.org/wiki/Now_I_Lay_Me_Down_to_Sleep (in Engl.)

9. *The Phrase Finder: Whistle down the wind*. – access modes: // www.phrases.org.uk/meanings/whistle-down-the-wind.html (in Engl.)

10. Twain, M. (1876) *The Adventures of Tom Sawyer*. – access modes: // www.planetebook.com/ebooks/The-Adventures-of-Tom-Sawyer.pdf (in Engl.)

11. Wilkie-Stibbs, C. (2004). *Intertextuality and the child reader: International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group, 2004. 181–202 (in Engl.)

Аннотация. В статье исследуется проблема интертекстуального прочтения романа Марка Твена «Приключения Тома Сойера». Анализ произведения определяет активное использование американским писателем аллюзий и цитат, в основном атрибутивных. Основными источниками интертекстуальных ссылок стали Библия, художественная литература (прежде

всего приключенческая), а также американские реалии и исторические события, использование которых предполагает создание разных форм комического.

В тоже время определено, что адекватное восприятие интертекста зависит от интертекстуального опыта главного реципиента – ребенка-читателя, что учитывает, в основном, так называемые прецедентные тексты. Кроме общеизвестных произведений о Робине Гуде, библейских сюжетов и т.д., которые легко считываются, роман Марка Твена содержит интертекст и непрецедентных текстов. Поэтому именно такие аллюзии и цитаты, скорее всего, вообще не будут декодированы реципиентом-ребенком, особенно учитывая значительный временной отрезок между произведением американского прозаика и его современным читателем. Статья имеет целью раскрыть источник происхождения именно таких сложных интертекстов непрецедентных произведений.

Ключевые слова: интертекст, аллюзия, цитата, рецепция, роман.

Introduction. Modern literature studies focus on the enlargement of the analyze tools to the children's literature that undoubtedly will take it away the "research underground". Using the intertextual theory is one of such ways. So the intertextual re-reading of the children's literature classics is without question.

Purpose. The article is aimed at the intertextual analyze of «The Adventures of Tom Sawyer» by Mark Twain especially of the problem intertexts which are difficult for adequate reception by the child-reader.

Methods. The main method is an intertextual analyze.

Results. The analysis of the novel determines the active use of allusions (68%) and quotations (32%), mostly attributive. The main sources of intertextual references became fiction (48%), the Bible (35%) as well as American realities and historical events (17%), the use of which involves the creation of various forms of the comic.

At the same time the adequate reception of intertextuality depends on the intertextual experience of the main recipient – the child-reader that takes into account mainly the so-called precedent texts. Except the well-known works about Robin Hood, biblical stories, etc. that are easy to understand, Mark Twain's novel also contains intertext of non-precedent texts. Therefore, such allusions and quotations will not be decoded by the child recipient, especially in consideration of the great time length between the work of the American writer and a modern reader.

Originality. The article aims to disclose the source of origin of difficult for the child-reader reception intertexts of non-precedent texts such as lyrics by Halm Friedrich, Diogenes allusion, the balm of Gilead allusion etc. The probability of decoding of these problematic intertexts by the modern child-reader is quite low.

Conclusion. Most of the intertexts used in Mark Twain's novel can be identified by the child-reader because their source of origin is well-known. But there are list of problem intertexts of non-precedent texts that can't be correctly identified and understand by the young recipient.

Keywords: intertext, allusion, quotation, reception, novel.